

Ca. 8,2/7,5 en 14,9km

Groeten uit Overberg

Hartelijk welkom in een gastvrij Overberg.

Bij de wandelroute heeft u drie keuzes:
1: De 1ste vanaf "Brasserie De Holle Boom" in Overberg vanaf Dwarsweg naar het Egelmeer. Dit betreft de nummers 1 t/m 15. Deze route is 8,2km lang.
2: De tweede vanaf "Brasserie De Holle Boom" of Efrathakerk in Overberg. Dit betreft de nummers 1 of 18. Deze route is 7,5km lang.

3: De 3de route is een combinatie van beide routes en het startpunt is bij de Efrathakerk en bij brasserie "De Holleboom" in Overberg bij de nummers 1 of 18. Deze route is 14,9km lang.

1 De start is bij brasserie “De Holle Boom” aan de Dwarsweg. We lopen in westelijke richting en bij 1ste fietspad LA.

KAMPENLANDSCHAP

Als u richting camping ‘t Eind wandelt, dan ziet u links op de hoek Dwars- en Eindseweg een klein bebouwd perceel, een voormalige kamp. Dit is vrijwel zeker in de Late Middeleeuwen ontgonnen en als bouwland in gebruik genomen. Langs de Dwarsweg liggen nog enkele kampen, maar deze zijn door een latere ontginning minder zichtbaar. Een kamp was omgeven door een dichte wildwal en dit diende om het vee en grote wild van de akker te houden met o.a. eikenhakhout. De overblijfselen daarvan zijn de spaartelgeiken. Telgen die zijn blijven staan van het eikenhakhout. In een kampenlandschap liggen de oude boerderijen verspreid en is het wegenpatroon meestal gebogen. Bovendien liggen de kampen meestal hoog en de voormalige heide middelhoog. Door de Heuvelrug ligt de heide hier echter tot zeer hoog. De wei- en hooilanden van het voormalige veenmoeras lagen bolvormig en ca. 400-600 cm. hoger lag dan tegenwoordig.

2 Tot bijna einde asfaltweg lopen en fietspad RA.

SPAARTELGENBOS

Rechts van de asfaltweg ziet u een eikenbos, een zgn. spaartelgenbos staan. Een

plaats op houtwallen en in eikenhakhoutbosjes.

Op een stobbe of stronk groeiden diverse scheuten, die voorheen om de 7 à 12 jaar werden afgehakt. Het hakhout verdween om economische reden. Men liet daarna op de stobbe meestal één sterke scheut, een zgn. spaartelg staan. Deze spaartelg groeide op tot boom en staat nu in het spaartelgenbos. De voet van zo’n boom is dikwijls verdikt.

3 Aan het eind LA de zandweg op en daarna nog een keer LA.

NIEUW-AMERONGEN

Voor ons en later links van de hoge wallen staat een vrij nieuw huis. Hier stond vroeger een boerderij met de naam Nieuw-Amerongen. Het is bekend dat de (een deel van de) gronden behorend bij deze boerderij in 1473 in het veengebied lag.

PLAGGEN EN STUIVEN

Vorbij de hoek ziet u een voorbeeld van een stuifzandgebied. Een dergelijk gebied

bestaat uit een deel, waar het zand vanaf is gestoven en waar het is opgestoven (landduin). De uitgestoven laagten en de opgestoven hoogten horen bij elkaar en vormen samen het stuifzandgebied. Dit gebied is tussen de Late Middeleeuwen en eind 19de eeuw ontstaan. Dit had ten eerste te maken met de groei van de bevolking en het ontginnen voor bouwland in de Late Middeleeuwen. Daardoor werd de behoefte aan mest voor de akkers en heide om schapen te weiden zeer groot. Door afplaggen van de heide en het weiden van vooral schapen op de heide werd de vegetatie sterk aangetast. Door deze roofbouw kreeg de wind vat op de hoge zandruggen en ging stuiven. Op vochtige plaatsen kon de vegetatie zich handhaven. Hier werd het stuivende zand vastgelegd. De verstuiving hield tijdelijk op en de vegetatie kon zich herstellen. Daarna herhaalde zich het proces diverse keren. Er ontstonden lage tot hoge landduinen en vlakke uitgestoven gebieden. Het oorspronkelijke reliëf is omgekeerd, want de 'natte' gebieden werden de hoge landduinen, de ruggen en koppen werden de lagere delen. Het stuifzandgebied is grotendeels vastgelegd, maar later ziet u een klein deel, waar de wind nog vrij spel heeft. Dit zgn. actieve stuifzand legt zich op natuurlijke wijze vast. Dat begint met de bedekking van de bijna niet zichtbare algen. Pionier planten als buntgras, zandzegge,

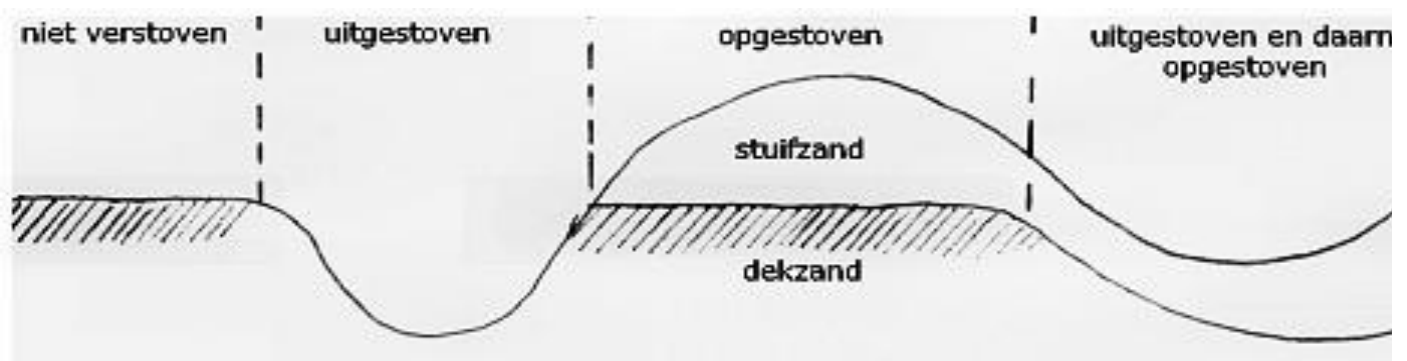

Het vastleggen door mos en gras.

mossen en heide proberen daarna het stuifzand vast te leggen. In de eindfase staat er een bos van grove dennen, berken en eiken. Door het betreden door bijvoorbeeld Schotse Hooglanders wordt de

vegetatie weer stuk gelopen en blijft het stuifzand actief. Het stuivende zandgebied verplaatste zich in het verleden en bedreigde bijvoorbeeld de oude bouwlanden. Om deze te beschermen werd stuifzand door het aanplanten van bos vastgelegd. Het actieve stuifzand heeft een apart microklimaat. Op zomerse dagen kan

Schematische opbouw van het stuifzandgebied.

tot boven 50 graden Celsius oplopen.

4 Tweede pad LA langs de heide wandelen (1ste pad valt niet zo op).

VOGELS

Op de rand van bos en heide ziet u op de heide een jeneverbes staan en verder opgestoven hoogten en een uitgestoven laagte.

Middenin ligt een uitgestoven laagte en aan beide zijden opgestoven hoogten.

Links van de weg staat een lariksbos. Op de Heuvelrug komen de laatste jaren steeds meer kruisbekken voor. Ze voeden zich vooral met zaden van lariksen en andere naaldbomen. Wie weet, ziet u de

luidruchtige kruisbekken in de lariksbomen. Het is een vogel met een gekruiste snavel en het mannetje is steenrood en het vrouwtje olijfgroen of grijsgroen. Ze zijn iets groter en forser dan een vink. Tevens is de raaf hier regelmatig te zien. Het is een grote zwarte, kraaiachtige vogel met een wigvormige

staart. Ze maken een krassend geluid met een rollende r-klank.

5 Op kruising bij rand bos en heide RA langs rand bos en heide lopen.

Dit stuk weg lopen we nog een keer en dan volgt er uitleg.

6 Aan het eind van de heide op viersprong RA en bij de 1ste (lange) weg LA.

GEJAAGD DOOR DE WIND

Langs de Dwars- en Haarweg en voor ons in het bos ligt een uitgebreid dekzandgebied. Het fijne dekzand is in ruggen of koppen, maar meestal in vlakke of zwak golvende gebieden vastgelegd. Voor ons ligt een dergelijk vlak gebied met een smal dekzandrugje. Tijdens de laatste ijstijd bereikte het landijs Nederland niet. Toch drukte deze periode een sterk stempel op het huidige landschap. Zeer belangrijk uit deze periode is het door de wind afgezette Jong dekzand. Dit zand heeft veel oudere afzettingen in Nederland afgedekt en wordt daarom dekzand genoemd.

Het dekzand werd in zeer koude perioden van de ijstijd afgezet. De ondergrond was toen permanent bevroren, er groeide vrijwel geen vegetatie en er ontstond een poolwoestijn. Daardoor kregen wind- en sneeuwstormen vat op de bodem. Het zand

De aardappelbovist is dikwijls in het bosgebied te zien.

ging stuiven en werd bijv. hier afgezet. Het komt van de Heuvelrug en wordt gordeldekzand genoemd.

Onder het Jong dekzand treft men Oud dekzand aan. Dat wordt bij het graven van bijvoorbeeld diepe bouwputten zichtbaar. Dit Oud dekzand bevat duidelijk meer leem. Het is sterk gelaagd en wordt daarom vergeleken met een spekpannenkoek.

HELLINGZAND OF EROSIESTROOM

Voor de eerste kruising van de lange weg begint een hoger gelegen gebied met grindhoudend zand. Het gebied langs deze zandweg bestaat uit zand dat vanaf de stuwwalhelling of uit dalen is afgezet. Beide afzettingen zijn in de laatste ijstijd tijdens het dooien van de bovenlaag naar beneden gespoeld. Het verschil tussen deze is in het veld niet zichtbaar.

HELLINGZAND

In de laatste ijstijd kon het smeltwater niet in de permanent bevroren ondergrond wegzakken. Het smeltwater stroomde langs de helling af en nam zand en grind mee. Dit werd aan de voet van de helling afgezet. De ligging van het zand is licht hellend.

EEN EROSIESTROOM

In de koudste perioden van de laatste ijstijd was het landschap een poolwoestijn en was de ondergrond permanent bevroren. In de zomer dooide de bovenlaag en ontstond er

In het bosgebied leven reeën.

en ontstond er een modderpoel. Neerslag en smeltwater zakten niet door de bevroren ondergrond en stroomden aan het oppervlak af. Het water zocht de laagste delen op en vormde beekjes. Deze sneden in de bevroren ondergrond. Zand en grind werd meegevoerd en op het laagste deel waaivormig aan het eind van het dal afgezet. Dit wordt een daluitspoelingswaaier genoemd. Toen de temperatuur steeg, verdween de permanent bevroren laag en kon het water in de ondergrond wegzakken. Een dergelijke beek wordt een sneeuwsmeltwaterdal of droog dal genoemd. Deze droge dalen liggen zowel in de noord- als zuidflank van de stuwwal.

PRODUCTIEBOS

Het bosgebied is de voormalige heide. Deze bossen zijn ruim rond 1900 als productiebos aangelegd. Ze worden getypeerd als een jong ontginningsbos. Kenmerkend voor deze bossen is o.a. het rechte padenpatroon.

7 Ongeveer 850m RD op de grindweg en op fietspad LA langs het Egelmeer.

EGELMEER

De naam Egelmeer is vermoedelijk vernoemd naar een bloedzuiger die in de Middeleeuwen een egel werd genoemd. Het Egelmeer is als laagte ontstaan door het uitblazen van zand tot op een verkitten laag, een oerbank. Daarop bleef water staan en groeiden er planten. Deze sterven af en er ontstaat veen, geleidelijk een veenpakket. Dit wordt afgegraven of gebaggerd en er blijven plassen over. De verdroging is bij de aanleg van een weg door het meer begonnen. Daarbij werd de ondoorlatende oerlaag, de oerbank beschadigd. Bovendien staat door bosvorming, aanleg van afwateringsloten en verlaging van de grondwaterstand alleen vooral in de winter

nog water in het meer. Het gevolg is dat bijvoorbeeld bij aanhoudende droogte de

Het Egelmeer op 4 september 2006.

zonnedaauw, een vleesetend plantje, zich nauwelijks kan handhaven. Het water in het komvormig gelegen meer staat op een ondoorlatende oerlaag en hoger dan het grondwater. Dit wordt een schijngrondwaterspiegel genoemd. Wie weet zit er een konijnenhol onder het meer. Op de waterstandmeter wordt het grondwater gemeten. Het beheer is erop gericht om hier een drassig gebied van te maken. In dit gebied loopt vee om de vegetatie vitaal te houden en bosvorming tegen te gaan. Bij het Egelmeer zijn geen verhalen over Witte Wieven bekend, maar er is wel een sage van de 'joffer van Prattenburg'. Het is niet zomaar een joffer, maar het is de geest van de volksheilige Cunera die men boven het meer ziet dansen. Zij werd op het jachtslot Prattenburg door een jaloerse koningin vermoord.

GRAFHEUVEL

Rechts van het pad ligt een hoge grafheuvel op het hellingzand.

Toen de jager/verzamelaar boer werd, veranderde de manier van begraven. Vanaf die tijd, vanaf eind Nieuwe Steentijd werden grafheuvels opgeworpen. Dat is een aarden heuvel over het graf van een dode. Dat betrof eerst leiders van een stam. De overige mensen werden toen in een eenvoudige kuil begraven die met grond

werd afgedekt. In de Midden Bronstijd werden eerst de vrouwen, maar later ook de kinderen in de grafheuvel begraven. Ze kregen geleidelijk meer het karakter van een familiegraf. Dat gebeurde ook, omdat in het eerste deel van de Midden Bronstijd naast het begraven (lijkbegraving) ook vaker crematie werd toegepast. De as werd in een urn gedaan en deze werd bijgezet in de heuvel. Vanaf de Late Bronstijd werd iedereen gecremeerd en onder een heuveltje begraven. Vele heuveltjes vormen

Grafheuvel op de kapvlakke.

een urnenveld. Grafheuvels zijn wettelijk beschermd en betreden is niet toegestaan.

8 RD met een huis links, daarna 1ste weg LA, opnieuw 1ste weg LA met een bocht naar rechts.

HANNES HÚÚ

Voor het nieuwe huis staat het witte huisje van Hannes Húú en zijn broer. Hannes

had een kar met paard en dat leverde Jan Bos de bijnaam Hannes Húú op. De broers waren geduchte stropers en hadden een klein gemengd boerenbedrijfje. Zij hielden ook bijen. Hannes stond vaak aan de weg om een praatje te maken.

BODEMKUNDIG LANDSCHAP

In de omgeving van het nieuwe huis ligt een stuifzandgebiedje met lage duinen. Het stuifzandgebied is 'arm' en normaal alleen als natuurgebied in gebruik. Rondom deze woning heeft men op dit stuifzand

Het recent gebouwde huis in vogelvlucht.

Gewassen geteeld, want hier is een schrale teelaardelaag aanwezig.

Als u op de lange weg langs het bouwlandgebied wandelt, bent u weer in het vlakke tot zwak golvende dekzand. Dit was met het Egelmeer één veengebied, maar het veen is hier afgegraven.

9 Het landbouwgebied passeren en in het bos de 1ste weg LA.

BODEM

In het bos na het bouwland ziet u het bobbelige reliëf van stuifzand en na het bos in het landbouwgebied weer dekzand. Voordat u linksaf gaat, ligt er voor u een lang

bouwlandperceel. Daar zijn na het ploegen en meer dan 100m verder zwarte vlekken,

resten van het veenmoeras te zien.

10 RD wandelen, op T-kruising LA, maar na boerderij Laanh tot links van de dijk.

DE SLAPENDE DIJK

Tussen Veenendaal en Overberg ligt de Slaperdijk, wat een waterkerende binnendijk is. De wakende buitendijk ligt tussen Rhenen en Wageningen. Deze zgn. Grebbedijk is in de 12de eeuw aangelegd en brak diverse keren door. In 1651 was de Rijn door het vele smeltwater *boven maten ende buiten exempel* gestegen en doorgebroken. De doorbraak *op den Gelderschen bodem* gelegen, leidde tot het maken van plannen voor de aanleg van de *Slaperdijck*. De Slaperdijk werd in 1653/54 aangelegd *beginnende omtrent de Dwarsweg tot aan de groote Haar van Renswoude....streckende van een hooch tot het andere...* (de Emminkhuizerberg). Op dat hoge land staat u nu, terwijl rechts de dijk begint. Het hoge land betreft hier de landduinen van het stuifzandgebied.

In 1682, 1711 en 1855 (met 11 overleden personen) brak de Grebbedijk door. Het gevolg was dat het water in het gebied rond Veenendaal sneller dan voorheen steeg. Uit onvrede dreigde men de Slaperdijk door te steken, maar daar is het bij gebleven. Bij de dijkbewaking moest *yeder* echter wel *met een schop, bijl ende roer ofte verrejager* (geweer) naar de dijk komen. Bij een dreiging van een dijkdoorbraak in 1816 werden bijvoorbeeld cavaleristen ingezet. De Slaperdijk speelde eveneens een rol als een 'nat' verdedigingsmiddel. Vóór de aanleg van de Slaperdijk waren er al plannen voor het maken van een waterlinie, maar in 1741 verscheen er een rapport om te *make een Linie off Landweer*. Tussen 1742

en 1755 werden diverse werken voor deze linie uitgevoerd.

11 RD lopen het natuurgebied in tot de viersprong.

BODEMKUNDIG LANDSCHAP

In het begin ziet u rechts een gebied met gras, met pijpenstrootje staan. Dit is een grassoort met een stevige stengel die geen

knooppunten heeft. De stengel was daarom heel geschikt voor het schoonmaken van een pijpensteel. Het is dan ook niet vreemd dat het deze naam heeft gekregen. Van

het gebied met pijpenstrootje is veen afgegraven, maar een dun laagje veen bleef achter.

De Slaperdijk ligt hier op een samengeperste veenlaag.

Bij viersprong Raanh.

BODEMKUNDIG LANDSCHAP

Op de grazige strook ligt in het midden de uitgestoven laagte. Links en rechts daarvan ziet u de opgestoven hoogten. Achterin ligt een plekje actief stuifzand (zie laagste pag.)

'DROGE' EN 'NATTE' HEIDE

Als u over de brede en zanderige weg loopt, ziet u nabij de knik in de weg rechts een vlak deel en daarachter hoge stuifduinen.

Op de hogere delen kijkt u naar de groenkleurige struikheide (links). Op het

vlakke deel staat struikheide en de vochtminnende, lichtgroene dopheide (rechts).

13 RD lopen tot het einde van heideveld en daar RA de beukenlaan in.

BODEMKUNDIG LANDSCHAP

In het bos lag nog een eenzame landduin en in de heide links zijn de landduinen te herkennen.

Het gebied rechtsaf naar de Dwarsweg was vrijwel zeker een veenmoeras met een niet al te dikke veenlaag. Het veen is afgegraven tot op het dekzand. Op de hogere delen langs de Dwarsweg ontbrak vermoedelijk het veen. Het eerste deel van de beukenlaan is redelijk intact gebleven, maar het middendeel ontbreekt in zijn geheel. Langs het laatste deel naar boerderij De Laan staan nog jonge beuken. Achter deze boerderij staat een gemengde eiken- en beukenlaan.

14 RD lopen, maar laatste deel links van de beukenlaan langs het bouwland.

LANDGOED DE LAAN

Het landgoed De Laan was 320 ha groot. Het is een jong landgoed, want het werd in de jaren dertig van de 20ste eeuw aangelegd.

De grond werd door Kees Bos als geldbelegging aangekocht. Hij was een liefhebber van jagen. Dat is op een kaart uit 1939 te zien. Ten westen van het Egelmeer werd namelijk een sterrenbos ingericht. Het was een bosgebied met evenwijdig en diagonaal liggende lanen. Dit gebied heet

het Princeveld. Het stervormige padenpatroon is echter niet meer aanwezig. De heer Bos liet voor zichzelf 't Jachthuis bouwen.

BOERDERIJ DE LAAN

Boerderij De Laan in 2007.

Deze riet gedekte boerderij heeft een wolfsdak (schuine kanten aan voor- en achterzijde) met prachtige vensters. Vroeger was het woon- en bedrijfsgedeelte van elkaar gescheiden. Een dergelijke boerderij onder één doorlopende kap wordt als hallenhuis getypeerd en vanwege een rechthoekige plattegrond een langhuisboerderij genoemd. Links van deze langhuisboerderij staat een oude schaapskooi met afgeschuinde hoeken en daarachter een oude schuur. De schaapskooi werd in 2008/2009 als woonhuis ingericht. Rechts van de boerderij staat een bakhuisje. De boerderij dateert uit de 18de eeuw en er voor staan leilinden. Deze dienen om in de zomer de hitte buiten te houden. Het karakter van een oud boerenbedrijf is hier bewaard gebleven. Deze boerderij staat aan de Dwarsweg 60. De *Dwersweg* werd in 1631 vermeld, maar was vermoedelijk in de 12de eeuw een weg van de nederzetting Dwarsweg.

KAMP

Richting Veenendaal links en op de route rechts langs de Dwarsweg liggen bol liggende kampen. Ze werden op dekzandruggen of -koppen aangelegd. Door plaggenbemesting is hier geleidelijk een dikke teelaarde laag ontstaan. Daardoor kwamen ze nog hoger in het landschap te liggen. Na het afgraven van veen heeft ook

Ploegende boer tegenover boerderij De Laan.

bouwland op deze gebieden aangelegd.

TEELARDELAAG

Na het ontginnen van het bos in de Late Middeleeuwen was er duidelijk nog geen sprake van een donkere teelaarde laag. Door bewerking is er geleidelijk een bovenlaag ontstaan. In de 12de of 13de eeuw ging men met plaggenmest bemesten. In deze mest zat wat zand. Daardoor is de bovenlaag door de eeuwen heen geleidelijk millimeter na millimeter dikker geworden. Een dergelijke dikke teelaarde laag wordt een cultuurdek genoemd.

FOLKLORE

Bij boerderij De Laan staat een *scaipscot* en bij een schaapskooi horen schapen en het scheren van schapen. Deze werden omstreeks half mei geschoren, maar eerst bijvoorbeeld bij de Rode Haan gewassen. De schapen moesten dan een paar dagen drogen alvorens ze werden geschoren. Het scheren ging rond 1900 niet zondermeer voorbij,

want er werd met de buurt een feestelijke dag van gemaakt. Zeer belangrijk

Schaapherder met kluitschop en schapen op de Dwarsweg rond 1925.

bij het feest was de feestmaaltijd. Daarbij werd smakelijk van de aardappels met botersaus en zoute vis gegeten. Het feestmenu werd besloten met een toetje rijstebrij met bruine suiker en er werd ook een borreltje gedronken. Na het eten gingen de mannen bouwen, d.w.z. men ging naar het bouwland kijken hoe het veldgewas erbij stond.

POTSTAL

Het vee werd eeuwenlang in een potstal gehouden. Hierbij dient u wel onderscheid te maken tussen de oude potstal en stallen, die op dezelfde wijze als de oude potstallen werden gebruikt, zoals de schaapskooi, schuren en in de oude boerderijen.

De oude potstal werd omstreeks 1300 voor het eerst in gebruik genomen en verdween in de 16de of 17de eeuw. Een oude potstal is een boerderij zonder afscheiding tussen woon- en stalgedeelte. Tevens werd onder hetzelfde dak het hooi opgetast en het graan bewaard. De leef- en woonomstandigheden van mens en dier waren in de oude potstal zeer slecht. Er was weinig licht in de vochtige potstal en de ammoniakdampen uit de mest overheersten het woonklimaat. De kwaliteit van het drinkwater was eveneens slecht. Dit kwam, doordat de bodem van de potstal niet

gierdicht was. De gier kwam zodoende via het grondwater in de waterput, die dichtbij of in de boerderij lag. De ammoniakdampen verlaagden eveneens de kwaliteit van de opgeslagen producten.

De begaanbaarheid van de stal was soms zeer slecht en men bond dan plankjes onder de klompen. De vrouwen hadden het bijzondere 'voorrecht' om de koeien te mogen melken. Onder deze omstandigheden is het vanzelfsprekend, dat de kwaliteit van de bereide boter zeer slecht en moeilijk verkoopbaar was. Als opvolger van de oude potstal werden hier boerderijen van het type hallenhuis met een potstal gebouwd. Bij een dergelijke boerderij is het woon- en

Het gaan melken met de hondenkar rond 1924. Men liep o.a. van de Dwarsweg naar het graslandgebied ten noorden van Overberg.

bedrijfsgedeelte gescheiden. In het stalgedeelte werden alleen runderen gehouden. Het kenmerk van de stal is de 60 tot 100 cm lagere ligging van de standplaats van koeien, de zgn. potstal. Door het steeds opnieuw inbrengen van strooisel en mest door vee, kwam het vee steeds hoger te staan. Dat ging zo door tot de koeien bijna met de rug tegen de zolder stonden en de stal werd dan of eerder naar behoefte uitgemest. De woonomstandigheden in een dergelijke boerderij verbeterden wel, maar de omstandigheden in de potstal werden er in het begin niet beter op. Door de vraag naar 'betere' kaas en boter verbeterden de omstandigheden in de potstal. Het is bekend

dat in Overberg in ieder geval in 1924 nog een dergelijke potstal aanwezig was. Op de bergruimte boven de potstal (de hilde) huisden de scharrelkippen. De eieren lagen her en der verspreid en de boeren zochten ze bij elkaar. Volgens mij waren dit dan ook geen gewone, maar scharrelboeren.

15 Bij de Dwarsweg LA naar het eindpunt wandelen.

Rechts een perceel rogge op een kamp naast de Dwarsweg

BEVOLKING IN AMERONGS OVERBERG ANNO 1832

Het gebied dat in de voormalige gemeente Leersum lag, is niet in de berekening meegenomen. De bevolking van Overberg bestond in 1832 uit 152 personen. Hierbij een lijst met de opbouw van de leeftijd:

0 t/m 4 jaar	25
5 t/m 9 jaar	20
10 t/m 14 jaar	18
15 t/m 19 jaar	9
20 t/m 24 jaar	11
25 t/m 29 jaar	5
30 t/m 34 jaar	14
35 t/m 39 jaar	13
40 t/m 44 jaar	8

45 t/m 49 jaar	5
50 t/m 54 jaar	8
55 t/m 59 jaar	7
60 t/m 64 jaar	3
65 t/m 69 jaar	5
70 t/m 74 jaar	1

Opvallend is dat ruim 41% van de bevolking 0 t/m 14 jaar is. De oudste persoon is 74 jaar en staat als Aart van Ginkel vermeld.

De namen in de mannelijke lijn uit 1832 zijn: Van Appeldoorn, Van Barneveld, Van den Berg, Boekhout, Van den Brink, Dekker, Van Dijk, Van Droffelaar, Van Egdom, Van Garderen, Van Ginkel, Hukenhorst, De Kruijf, Van der Lit, Van der Meijden, Methorst, Van Nieuw Amerongen, Puijk, Van Ravenhorst, Roskam, Steenbeek, Veenhof, Verbeek, Verweij, Van der Vliert, Westerneng en Van Zoest.

Hierbij een lijstje van de beroepen van de bevolking:

zonder beroep	111
landbouwer	19
landbouwster	3
dagloner	16
spinster	1
niet bekend	1

totaal	152

Een dagloner is een arbeider die voor een dagloon werkt.

Alle bewoners van Amerongs Overberg waren in 1832 gereformeerd.

16 Start vanaf “Brasserie de Holle Boom” in Overberg en naar het westen lopen en daar 1ste weg RA via Eindseweg naar Overberg.

BODEMKUNDIG LANDSCHAP

Het kampje op de hoek van Dwars- en Eindseweg ligt bolvormig en dit is onder nummer 1 beschreven. In het begin van de Eindseweg ziet u links een hoog en rechts een laag en lang perceel liggen. Het rechter perceel lag eveneens hoog, maar is afgegraven. Het linker perceel is vrijwel zeker na de vervening (vanaf 16de eeuw) als bouwland aangemaakt. Dit is met plaggenmest bemest. Omdat dit korter duurde dan bij het kampje is de teelaarde laag hier dunner. De verkaveling heeft het karakter van de vervening, namelijk met stroken.

Overbergse dracht rond 1900.

17 RD en na de spoorweg LA (Haarweg) en daar bij de 2de weg RA naar de kerk wandelen

SPOORWEG

Door de verdiepte aanleg van de spoorweg is de waterhuishouding aan de Overbergse kant gewijzigd. Het drangwater uit de Heuvelrug dringt op een lager niveau onder de spoorweg door en veroorzaakt daardoor een lagere grondwaterstand. Het gevolg was dat na de ingreep o.a. fruitbomen verdroogden.

eeuw is bij De Haar enige uitbreiding geweest en is het dorp Overberg ontstaan. Aanleiding daarvan was de oprichting van een schooltje, van een kerk in 1874 en de aanleg van spoorlijn de Amersfoort-Kesteren in 1885. Men kon zelfs in die goede, ouwe tijd bij halte De Haar in- en uitstappen. Bovendien was er een halte op de lijn Utrecht-Arnhem bij de Heuvelsche Steeg.

KERK

De Nederlands Hervormde Efrathakerk in Overberg dateert uit 1874 en was oorspronkelijk een zaalkerk. Door aanbouw van een portaal, zijbeuk en consistorie heeft het een ander aanzien gekregen.

MOBILISATIE

Bij de mobilisatie voor de 2de wereldoorlog werden bij Overberg de nodige voorzieningen getroffen. In het lage gebied ten noorden van Overberg werden tankgrachten gegraven. Verder werden oude boerderijen door Nederlandse militairen in brand gestoken. Dit werd

Type van een herbouwde boerderij aan de Heuvelsesteeg.

gedaan om een beter schootsveld richting Gelderse Vallei te krijgen. Bovendien werd voor het laatst gebruik gemaakt van de Grebbelinie. Het lage gebied werd namelijk onder water gezet, maar dit was zomaar ineens verdwenen. Een commandopost van het Nederlandse leger zat in een niet in brand gestoken boerderij t.z.v. de snelweg.

18 Vóór de kerk LA en de Schoolweg inlopen.

LIGGING OUDE BOERDERIJEN

De ligging van de gronden was in het verleden bepalend voor het vestigen van een boerderij. De boerderijen werden bij voorkeur op de overgang van hoge naar lage gronden gebouwd. Hier was men dicht bij het bouwland om gewassen te telen, om vee te houden en deze van water te voorzien. Tijdens deze rondwandeling over de Schoolweg, Haarweg en Dwarsweg is dat veelvuldig te zien. Dat de boerderijen op de hogere delen werden gebouwd, vindt u terug in de namen van boerderij De Haar en de Hucht. Gronden die relatief hoog liggen, stonden op veldnamenkaarten veelal met haar aangegeven en een hucht betekent hoogte. Een dergelijke ligging treft men ook na het spoor aan.

VAN VEENMOERAS TOT TURFWINNINGS- LANDSCHAP

In het lage gebied ten noorden van Overberg liggen nog veengronden (meer

dan 40cm veen) en moerige gronden (minder dan 40cm veen). Deze gronden zijn de overblijfselen van het oorspronkelijk veel grotere veenmoeras. Binnen het veenmoeras staken in de omgeving van de Dwarsweg hogere zandruggen- of koppen boven het veen uit. In de Gelderse Vallei lag een uitgebreid veenmoeras met o.a. het *Ginckelsche* of

Het afgegraven veenmoeras met lange stroken en knotelzen in de randen.

Amerongher veen. In 1538 blijkt dat die *gedaichden veenen strecken van den Egelmeer, Amerongen ende Elsten bosch tot int Wout* (Woudenberg). Het veenmoeras werd eeuwenlang door boeren gebruikt om *hoer scapen ende beesten daerop te weyden, te heyen, te meyen, te plaggen ende turff te graven (1433)*. Het gebruik van deze gronden was zeer extensief aangezien het hoogveen vol water zit. In de zomer was dat *hoge veen (1408)* redelijk en in bevroren toestand goed toegankelijk. Ten noorden van Overberg was de veendikte vermoedelijk 4-6m en ten zuiden van de Dwarsweg was het veen een *luttel diepte naer 't herde*. De hogere delen waren hier niet met veen bedekt.

Het is bekend dat men in Nederland in 1000 al turven stak. Wanneer men hier met de zgn. boerenvervening begon, is niet bekend, maar werd in ieder geval vóór 1433 toegepast. Van 1473 tot 1481 begon men

voor het eerst met een grootschalige vervening, maar deze mislukte. In 1550 kreeg men octrooi voor het grootschalig afgraven van veen. In 1551 was *dese turfvaart* met trekpad *omme den torffven daer uuijt te voeren* al redelijk bevaarbaar. Deze vaart, *die Schoonder Beekse Grift* werd in 1555 en 1556 verdiept en goed bevaarbaar. Naast afvoer was deze ook zeer belangrijk voor de ontwatering van het gebied. Zonder ontwatering door griften, wijken of dwarssloten is ontginning niet mogelijk. Het vervenen bestond uit *turffgraven, boncken* (afgraven van de bonkaarde, want deze bovenste laag is ongeschikt als brandstof), *cruijen, spreen* (spreiden), *maken* en stapelen. In de 19de eeuw werd voor het laatst veen afgegraven, maar tijdens de 2de wereldoorlog werd er ook veen gestoken.

Typend voor de vervening was de strokenverkaveling en deze structuur is tot op heden goed zichtbaar. De afgegraven gronden werden aangemaakt om *te verbeteren ende nuijt te verargeren*. De grond werd door boeren als bouw- en weiland aangemaakt, maar er zijn ook heidevelden ontstaan. De percelen diende men bijvoorbeeld *rontsomme mit elst te beplanten*. De elzen singels werden voor brandstof en als veekering gebruikt.

19 De Schoolweg buigt naar links en op T-kruising RA.

KERK OUD GEREFORMEERDE GEMEENTE

Kerk zie foto. Bij de T-kruising gaat u even linksaf en weer terug om deze kerk te bekijken.

20 Aan het eind LA (Heuvelsesteeg) het spoor over en 1ste weg RA (Haarweg).

OUDE LINDE

De linde is 400 tot 650 jaar oud. De leeftijd betreft een schatting, want het tellen van

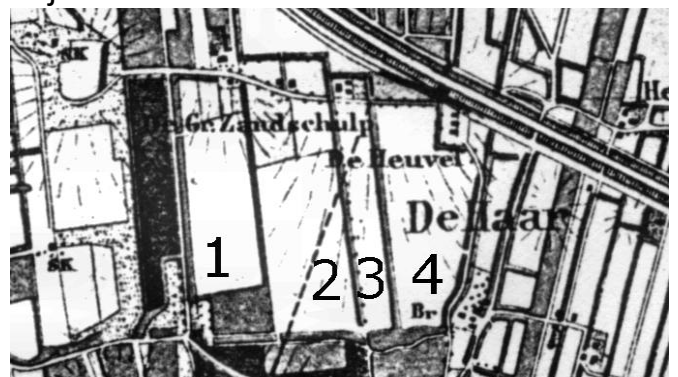

jaarringen is niet meer mogelijk. De linde is meerdere keren behandeld.

Onder deze linde werd vroeger recht gesproken. Helaas is er maar weinig over van deze linde.

KAMPENLANDSCHAP

Vanaf de Haarweg richting bos lagen diverse kampen. Op een kaart van 1885 staan in het 1ste deel van de Haarweg vier boerderijen en langs de Bergweg één boerderij (Bovenste Ruwe Hofstede) aangegeven. De bijbehorende gronden (zie kaart) waren toen met houtranden omgeven. Hieruit blijkt dat elke boer een

eigen kamp, een later ontgonnen bezat. Later zijn de houtwallen vrijwel verdwenen. Een deel van het bouwlandcomplex heette volgens de kaart De Haar.

De boerderijen liggen aan de Haarweg op de overgang van de hogere naar de lagere gronden. In het begin van de Haarweg is dit

vanwege de spoorbaan niet goed te zien, maar verderop wel.

21 De 1ste openbare weg LA (Bovenhaarweg). Daarna komt rechts een graslandgebied en bijna aan het eind hiervan LA de brede, lage beukenlaan in. Doorlopen tot de 1ste en hoger gelegen kruising.

SPAARTELGENBOS

Voor u staat links en rechts van de weg een spaartelgenbos. Het is een voormalig eikenhakhoutbos, waar op de stobben men een sterke scheut heeft laten staan.

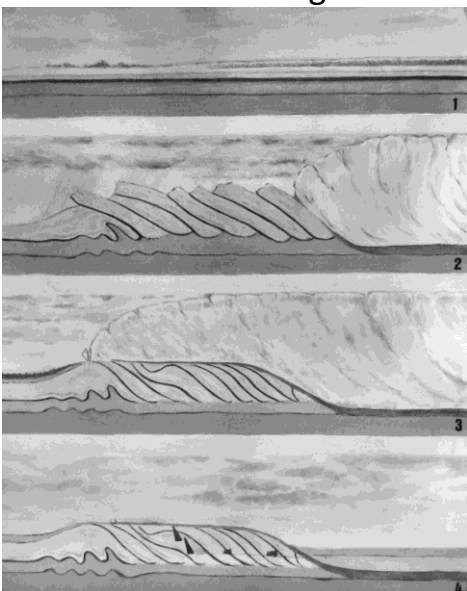

De inlandse eik is in een zomer- en een wintereik te onderscheiden. De zomereik heeft een korte

steel aan het blad en een lange naar het bekertje. Bij de wintereik is dat tegenovergesteld.

HET LANDIJS RUKT OP

Het stuwwallandschap van de Utrechtse Heuvelrug bestaat hier uit een stuwwal en hellingzand. Het licht hellende hellingzand is niet zo goed te begrenzen, maar de sterk hellende stuwwal is goed te zien.

Bij 1 zijn er geen planten en bomen, want de gletsjer nadert. Bij 2 stuwt de gletsjer de Heuvelrug in schuine lagen op en schuurt de Gelderse Vallei uit. Bij 3 gaat de gletsjer over de stuwwal. Bij 4 is het ijs gesmolten. De Heuvelrug raakt begroeid en de Gelderse Vallei is een eerst zee en later begroeid.

Ongeveer 150.000 jaar geleden drong een gletsjer de Gelderse Vallei binnen. Door de enorme druk op de diep bevroren bodem brak deze in platen uiteen. De bodemplaten met vooral zand en grind werden omhoog gestuwd en er ontstond een stuwwal. De stuwwal is grotendeels bebost. De ligging is sterk hellend of sterk golvend.

In de daaropvolgende warme periode smelt het ijs en de Gelderse Vallei wordt een zee.

22 Op kruising LA en weg volgen.

EIKENHAKHOUT

Tot bijna dit punt liep u in het dekzandgebied, maar hier bevindt u zich in het stuifzandgebied.

Rond de uitgestoven laagte met kleine zandgroeve staat eikenhakhout. De scheuten zijn na 7 tot 12 jaar niet afgehakt en dik geworden. Dergelijke hakhoutbosjes worden strubben genoemd.

23 RD en aan het eind LA/Laanh en bij asfaltweg RA. Bij 2de asfaltweg LA

(Dwarsweg) en direct 1ste pad RA langs de camping. Deze volgen met bocht naar links.

HOUTWAL

Links van het pad bij de camping en na de bocht ligt een houtwal die niet altijd goed te zien is.

Een houtwal werd om verschillende redenen aangelegd. Houtwallen zijn vooral van belang voor het beschermen van gewassen op de akker en jonge scheuten in het bos tegen groot wild en schapen op de heide. Dit wordt een wildwal genoemd. Bij eikenhakhout en jong bos waren de scheuten namelijk pas na drie jaar bestand tegen kaalvreten. Verder werden schapen via de zgn. schapendriften naar de heide geleid. Aan beide zijden van sommige driften stonden houtwallen. Een houtwal kan ook de grens van een eigendom aangeven, ving zand op of leverde schors, brand- en geriefhout op. Een houtwal kan meerdere functies vertegenwoordigen en dat is alleen door onderzoek te achterhalen. Dat betreft zeker als het om een grens van een eigendom gaat.

Een houtwal werd aangelegd door het graven van een greppel en met de vrijkomende grond werd een wal opgeworpen. De greppel lag aan de kant van het bos en de heide, zodat het grote wild en de schapen een grotere hoogte moesten overbruggen om door de zeer dichtbegroeide wal te komen. Op de wal werd eikenhakhout geteeld en verder dicht beplant met bijvoorbeeld meidoorn, eventueel vlechtwerk van levend hout en goed onderhouden.

24 Na bocht de 2de weg Ra en daarna RD.

EROSIE OP EEN HELLEND VLAK

Het laatste deel van het pad loopt licht omhoog. Dat komt, omdat het dekzandgebied wordt verlaten. U komt

namelijk op het licht hellende hellingzand. Dat kunt u op het pad en als u linksaf gaat, zien door de aanwezigheid van grind. Hoe dit is ontstaan en wat daaraan vooraf is gegaan wordt globaal weergegeven.

HET LANDIJS RUKT OP

In de voorlaatste ijstijd zijn door een gletsjer bodemplaten gestuwd en ontstond er een stuwwal.

DE ZEE BIJ OVERBERG

Na de zeer koude voorlaatste ijstijd brak de warmere Eemtijd aan en toen steeg de zeespiegel. De zee drong door in het uitgeschuurde dal van de Eem. In het oerdal werden toen zand- en kleilaagjes of schelprijke, grove zanden afgezet. In deze omgeving keek je vanuit een hoge boom naar de zee bij Overberg.

HELLINGZAND

Na de warme Eemtijd werd het klimaat geleidelijk weer kouder en er kondigde zich de laatste ijstijd aan. Het landijs breidde zich uit, maar bereikte Nederland niet. In deze ijstijd kon het smeltwater niet in de bevroren ondergrond wegzakken. Het water stroomde langs het oppervlak af en nam zand en grind mee. Deze afzetting wordt hellingzand genoemd. De helling van dit gebiedje is licht, terwijl een stuwwal veelal sterk hellend of sterk golvend is.

25 Aan het eind op T-kruising LA.

SPAARTELG

Aan de rechterzijde ziet u een spaartelgenbos. Op de zeer oude stobben heeft men hier, zoals gewoonlijk één of twee sterke scheuten laten staan. Veelal groeien de scheuten recht omhoog, maar

Bent u de mestkever al tegengekomen?

hier zijn ze gebogen en is er een bijzonder fraai bos gevormd. Langs de weg naar dit bos ligt een klein houtwalleetje, dat vermoedelijk een wildwal is.

26 Bij de 1ste kruising LA en deze weg ligt in het begin lager en tussen twee houtwallen.

SCHAPENDRIFT

Aan beide zijden van de weg ligt een houtwal. Op deze wallen was de begroeiing zeer dicht. De schapen konden niet door deze houtwallen en werden zodoende via deze zgn. schapendrift naar de heide geleid. De heide was in het verleden *voor geen aanmerkelijke verbetering in de culture vatbaar, als wordende dezelve meestendeels tot schapenweyden gebeesigd, terwijl ook een niet geringe quantiteit heyde en*

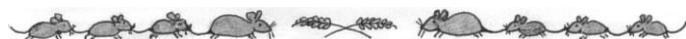

De grote bonte specht is dikwijls te zien.

heyplaggen onontbeerlijk zijn tot het maaken van mest, alsoo de huyslieden aan den bergkant (Overberg) hun meeste strooij tot het voeder voor hun vee moeten employeren (aanwenden).

27 Voor camping RA en langs de camping lopen.

28 Voor korte route bij fietspad RD en LA naar asfaltweg en RA naar eindpunt lopen. Voor lange route na fietspad op zandweg RA en daarna 1ste zandweg LA en vervolgen met nr. 4.

Lange wandeling in Overberg en omgeving.
14,9km

Deze route begint bij de “Brasserie De Holle Boom” aan de Dwarsweg en starten 1ste weg RA(Eindseweg) richting Overberg. Men kan ook bij de Efrathakerk in Overberg starten.

Bij nummer 28 keuze maken voor de lange route.

Voor verantwoording, zie: [landschapvanamerongen.nl/Boek/Bescryvinge van Ameronghen en Overberg.](http://landschapvanamerongen.nl/Boek/Bescryvinge%20van%20Ameronghen%20en%20Overberg)

Kasteel Prattenburg. Hier speelde de legende van Cunera zich af.